

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПАРАСОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядаються психологічні особливості парасоціальних стосунків і виділяються їх основні механізми: наслідування, ідентифікація, інтроєкція, проєкція, партиципація, а також автором виділяється новий психологічний механізм – фоловер.

Ключові слова. Медіапсихологія, парасоціальні стосунки, психологічні механізми, молодь.

В епоху становлення інформаційного суспільства в Україні, в умовах насиченої медіареальності, народжуються нові форми взаємодії людини і медіа. Парасоціальні стосунки – це той новий тип взаємин між віртуальними медіаперсонами і живими людьми, який найбільш цікавить психологів своєю неоднозначністю та різноплановістю. На теринах України парасоціальна взаємодія недостатньо вивчена, хоча саме вона досить активно впливає на становлення молодого покоління українців.

Ще у 1956 Д. Хортон і Р. Воль описали ситуацію, коли у людей, що дивляться телевізор чи фільми, або слухають радіо, виникає ілюзія, що вони спілкуються з медіаперсоною особисто (face-to-face) [20]. Ілюзія особистісного спілкування виникає в аудиторії у зв'язку з тим, що медіаперсона використовує режим прямого адресу, тобто звертається до аудиторії так, ніби вона розмовляє з кожним із глядачів (слухачів) особисто, що викликає у людей відчуття інтимності та конфіденційності [17].

Першочергово парасоціальні стосунки розглядалися, як особливі стосунки людини з медіа взагалі,

але з часом вони звузилися до взаємин з медіагероєм. Л.А. Найдьонова визначає **парасоціальні стосунки** як стосунки з віртуальним, штучно створеним персонажем, своєрідним симулякром (модель без первинного аналога) через засоби масової комунікації [7].

В Україні дослідження парасоціальних стосунків лише починає своє становлення і багато аспектів заявленої теми залишаються недостатньо розробленими. **Метою даної статті** є виділення психологічних механізмів парасоціальної взаємодії молоді.

Терміном «механізм» у психології позначається система різних психологічних чинників, засобів, що забезпечують той чи інший процес прояву психічних властивостей, різні психічні зміни. Психологічний механізм – це постійно діюча або ситуативна цілісна психологічна система засобів, яка забезпечує виконання тих чи інших регулятивних функцій і включає в себе основні підсистеми регуляції [12].

Вивчення психологічних механізмів, на думку Л.І. Анциферової, полягає у дослідженні динаміки психічного життя особистості: «Психологічні механізми можна уявити собі як функціональні способи перетворення психологічної організації особистості, що закріпилося, і в результаті яких з'являються різні психологічні новоутворення, підвищується або знижується рівень організованості особистої системи, змінюється режим її функціонування» [12, С. 26]. Ми виділили шість механізмів парасоціальних стосунків:

1. Механізм Наслідування.

Сутність наслідування полягає у перейманні і відтворенні індивідом нових форм поведінки, способів діяльності оточуючих його людей, особливостей характеру тощо [11]. Завдяки цим особливостям імітаційна діяльність

як форма орієнтувальної, є одним із найважливіших механізмів формування особистості як в дитячому, так і в підлітковому віці. Наслідування виступає механізмом засвоєння соціального досвіду й одночасно засобом формування особистісних властивостей і якостей дитини[10]. В роботах А. В. Запорожця С. Л. Новосьолової та Ф. І. Фрадкіної було показано нерозривний зв'язок наслідування дитини певного віку зі специфічною соціальною ситуацією її розвитку та виявлено спорідненість наслідування з дослідницько-орієнтовною діяльністю [5; 8; 13].

Е. Еріксон, основне завдання підліткового віку вбачав у самовизначенні: створенні цілісної форми Его-ідентичності (самоідентичності), знаходженні власного «Я», визнанні та прийнятті себе оточуючими. Але нерідко трапляється так, що відбувається дифузія ідентичності, підліток не може знайти своє «Я», не усвідомлює своїх цілей і бажань, з'являється неясне, але стійке відчуття тривоги, самотності, спустошеності, виникає постійне чекання чогось такого, що може змінити життя, але сама людина активно нічого не робить, з'являється страх перед особистим спілкуванням і нездатність емоційно впливати на осіб протилежної статі, почуття «невизнання себе» з боку інших людей [4]. За таких умов підлітки знаходять для себе образ значимого-іншого, який має всі ті життєві блага, які так не вистачають йому – визнання оточуючих, увага осіб протилежної статі, чіткі життєві цінності та принципи, професійна самореалізація та інше. Така людина стає «взірцем» на який підліток бажає бути схожим, щоб так само як і «взірець» мати можливість насолоджуватися цими благами. В нашому інформатизованому суспільстві дуже часто «взірцями» стають медіасимволи (медіаперсони, герої-симулякри), як реально існуючі люди

(політики, спортсмени, актори, співаки), так і вигадані персонажі (герой серіалу, фільму чи мультфільму) [14].

Наслідування значимих-інших виступає способом пізнання особистості медіагероя і одночасно формує у дитини уявлення про саму себе і свої можливості. Дж. М. Болдуїн і А. Валлон вважали, що в процесі наслідування у дитини виробляється довільна регуляція поведінки [2] Ми погоджуємося з цим твердженням: форми наслідування медіагероїв поступово еволюціонують від більш простих до складних, і в цьому процесі дитина навчається регуляції та вибірковості своєї поведінки.

Спочатку наслідування відбувається через копіювання, відтворення окремих рухів (жестів), виразів, інтонацій у голосі, міміки. Потім воно ускладнюється зміною у зовнішньому вигляді – використання елементів стилю медіаперсони. Далі відбувається перехід до моделювання людських взаємин, до відображення в діях внутрішніх мотивів поведінки значимого-іншого. Ми вважаємо, що наслідування за медіагероєм носить зовнішньо-поведінкових характер і не має значимо впливу на внутрішні структури особистості, в той час як із залученням механізму ідентифікації підліток може переймати цінності, ідей та переконання медіаперсони, що в свою чергу буде трансформувати і його внутрішній світ.

2. Механізм Ідентифікації.

Ідентифікація (від слова *identifico* – «ототожнюю») процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей значимих-інших; копіювання суб'єктом думок, почуттів, життєвих принципів іншої людини, яка є «взірцем» [4].

Феномен ідентифікації вперше був описаний 3. Фрейдом у 1899 році. Фрейд розглядав його у зв'язку з

природою онтогенетичного розвитку дитини і соціально-психологічних процесів всередині соціальної групи і описував, як важливий несвідомий процес, завдяки якому відбувається саморозвиток «Я» суб'єкта [1]. Дж. Мід, у свою чергу, розглядає поняття ідентичність у контексті процесу і виділяє два її типи: усвідомлена за якої особистість самостійно обирає лінію поведінки – людина ще не є автономною, але вже вільна у постановці мети і вироблені тактики власних дій – і несвідома, коли людина нерелексовано приймає норми поведінки, звички, ритуали [1].

У літературі з питань масової комунікації термін «ідентифікація» з медіасимволом використовують у різних смислах. Перший ілюструють роботи Дж. Кохена, який визначив ідентифікацію, як процес за допомогою якого людина ставить себе на місце медіагероя і опосередковано бере участь у програмі, переймаючи його (медіаперсонажа) досвід [18]. Деякі психологи, використовуючи, це визначення стверджують, що через ідентифікацію глядач втрачає свою власну ідентичність і переймає ідентичність медіаперсона, називаючи цей процес «захопленням» [22]. Проте Дж. Кохен стверджував, що ця форма ідентифікації є тимчасовою, скороминущою і може змінюватись за інтенсивністю під час програми [18]. У другому вчені вважають, що процес ідентифікації може виходити за межі ситуації перегляду програми, тобто продовжуватись і після її закінчення. К. Роузгрін стверджує, що цю ідентифікацію можна розглядати як більш міцне явище – «довготривалу ідентифікацію» з однією медіаперсоною або більшою їх кількістю [22]. Інколи таку ідентифікацію називають бажаною, оскільки її зміст можна звести до фрази: «Мені б дуже хотілося бути схожим на людей у цій програмі» [19]. На думку А. Бандури моделювання процесу (ідентифікації)

виходить далеко за рамки простої імітації поведінки, включаючи зміну ставлень, цінностей, прагнень та інших особистісних характеристик, щоб вони відповідали моделі [15; 16].

Наведені вище визначення ідентифікації, ймовірно, є окремими компонентами складного процесу, який описує реакцію глядачів на передачі, що демонструються засобами масової інформації, та довготривалі наслідки їх впливу.

Ідентифікація може проявлятися у різні періоди життя людини або безперервно тривати протягом всього життя (починаючи з раннього дитинства і до глибокої старості). Вона відбувається в межах певних суспільних взаємин (вплив сім'ї, референтних група бо значимих осіб, засобів масової комунікації). Вона, так само як і наслідування, пов'язана зі значими-іншими, які протягом певного періоду можуть слугувати «ідеалом», «взірцем» або «еталоном» на який людина прагне рівнятися.

3. Механізм Інтроекції.

Інтроекція (лат. *Intro* – всередині, *jacio* – кидаю, кладу) – повне включення індивідом у свій внутрішній світ сприйманих ним образів, поглядів, мотивів і установок інших людей, коли він зовсім не розрізняє власні та невластні подання. З.Фрейд вважав, що інтроекція є однією з основ ідентифікації і висловлював припущення, що саме вона відіграє значну роль у формуванні Супер-Его, оскільки дитина засвоює зразки поведінки дорослих без аналізу і переструктурування, але вони в значній мірі впливають на формується її особистості [1]. У зв'язку з цим інтроекцію можна розглядати не тільки як механізм психологічного захисту, але і як механізм психічного розвитку особистості. Використовуючи механізм інтроекції молодь засвоює моделі (зразки) поведінки, які демонструють медіагерої, їх цінності та установки, що

стимулює їх особистісний розвиток. Проте потрібно зазначити, що молодь може переймати і деструктивні зразки поведінки, такі як пристрась до наркотиків (Грегорі Хаук из серіалу Доктор Хаус), куріння (Росомаха із фільму «Люди Х») та інше, а також на основі образу медігероя за допомогою механізму інроеції може вибудуватися субособистість.

4. Механізм Фоловер.

Поєднання механізмів наслідування, ідентифікації та в певній мірі інроеції при парасоціальних стосунках, ми називаємо фоловер (в перекладі з англ. *follower* – послідовник, прихильник). Фоловер значимого іншого може відбуватися двома різними способами. Перший спосіб ми називаємо **імітаційний** або **спосіб зліпка**, коли дитина зчитує весь образ медігероя, ніби фотографує його, і намагається до найменших деталей бути схожою на свого кумира. За такого способу фоловера характер наслідування є некритичним і недиференційованим [9]. Другий спосіб – **творчий** або **вибірковий**, коли особа будує не одні, а кілька парасоціальних зв'язків і переймає від кожної медіперсона щось окреме, створюючи «збірний» образ себе. Цей спосіб фолвера є більш творчим, усвідомленим, вибірковим та цілеспрямованим. Він поступово, за наявності відповідних умов, може трансформуватися у власний творчий підхід до життя. Цей перехід відбувається за рахунок розвитку самосвідомості і рефлексії.

Фоловер реалізується у двох площинах – зовнішньо-поведінковій і ціннісно-смісловій.

Зовнішньо-поведінкова **площина** умовно поділяється на дві зони:

- Зовнішній вигляд.

За імітаційного способу фоловера підлітки намагаються наслідувати стиль медіаперсони (манеру вдягатися, зачісуватись, використовувати косметику або парфум певної марки), без аналізу того, наскільки це підходить саме їм: їх зовнішності, віку або достатку. Наприклад, С. Мюррей у дослідженні онлайн шанувальників телешоу «My So-Called Life», виявили, що дівча-підлітки часто намагалися наслідувати головну герою (Анжелу) вони одягалися, як вона і фарбували волосся у червоний (як у неї) [21]. За вибіркового способу фоловера вони можуть комбінувати елементи стилю різних медіаперсон, експериментувати, шукаючи свій сласний спосіб самовираження.

- Стиль взаємодії зі світом (поведінкові акти, комунікація, звички)

За умови імітаційного способу фоловера підлітки використовують у своєму повсякденному мовленні такі ж комунікативні конструкції як і медіаперсона (слова або словосполучення, жарти), намагаючись копіювати навіть його інтонації. У випадку використання збірного способу фоловера підліток може обмежитись звичайним цитування. Метою такого демонстративного використання у своєму мовленні фраз улюбленого героя може стати бажання підкреслити свою значимість або «крутизну» в очах оточуючих.

При парасоціальних стосунках підлітки можуть переймати моделі поведінки улюблених медіагероїві відтворювати їх у відповідних ситуаціях (тобто діяти як медіа-герой у ситуаціях реального життя подібних до ситуацій на екрані).

Також спостерігається варіанти, коли діти переймають/ привносять у своє життя звички медіаперсони. Наприклад, дівчата на вечірці або дискотеці

віддають перевагу коктейлю «Космополітен», як героїні серіалу «Секс і місто». У бажанні стати схожими на медіагероя, діти можуть виробити в себе звичку запізнюватись до школи або нахабно розмовляти з вчителями (якщо образ медіагероя з парасоціальних стосунків має в своїй основі образ бунтаря або хулігана). Зазвичай звички медіагероя підлітки переймають через вибіркове наслідування, оскільки на екранах телевізори медіаперсонам дозволяється багато того до чого в реальному житті діти не мають відкритого доступу. Наприклад, різного виду наркотиків, дівчат за викликом, тютюну або можливості усю ніч грати з друзями у мережеві відео-ігри, оскільки батьки виконують свою наглядацьку функцію. Але потрібно мати на увазі, що діти не завжди переймають лише негативні звички. Медіагероєм підлітка може стати майстер спорту і у дитини буде вироблятися любов до активного способу життя або захисник природи (партія зелених) і тоді батьки з подивом можуть усвідомити, що їх дитина стала вегетаріанцем або долучається до руху еко-туристів. Дослідження С. Мюррей також показали, що ідентифікація з медіа-символами впливає на прийняття або відхилення конкретної поведінки та на вибір підлітками професійних вподобань [21].

Ціннісно-смилова площина.

Переймання звичаєвих практик медіагероя тісно пов'язано з внутрішніми дозволами і заборонами. Наприклад, головним героєм популярного серед студентів серіалу «Декстер» виступає серійний вбивця соціопат. Цей серіал багато разів піддавався критиці з боку батьківських організацій Америки (таких як Parents Television Council) за надмірну жорстокість та аморальність. Якщо підліток сформує парасоціальні стосунки з подібним медіагероєм

існує ризик, що в нього виробиться толерантне ставлення до вбивства та знизиться внутрішній бар'єр на використання насильства. Зазвичай батьки б'ють тривогу лише коли діти починають лупцювати один одного, але дзвоник у їхній голові має лунати ще при виявленні у розмовній мові дитини конструкцій, що виражають позицію до насильства як життєвої норми (як по відношенню до тварин, так і до людей). Наприклад, «Я б йому ноги переламав», «Голову йому б відкрутити», «Тебе вбити за це мало», «Я тобі зараз всі патлі повисмикую» та інші. Крім внутрішніх дозволів можна також спостерігати формування у підлітків внутрішніх заборон, так, приклад, на куріння тютюну або сексуальних зв'язків до шлюбу. І якщо внутрішні заборони і дозволи починаються з простого копіювання поведінки медіагероя, то поступово вони трансформуються у внутрішні цінності або, навіть, життєву позицію.

5. Механізм Проекції.

Проекція – це приписування власних витіснених переживань, потреб, особливостей іншим людям. Проекція проявляється у тенденції людини вважати, що інші люди мають такі ж мотиви, почуття, бажання, цінності, риси характеру, які притаманні їй самій. При цьому свої соціально небажані мотиви вона не усвідомлює. Цей механізм при парасоціальних стосунках може мати два прояви.

Концептуально парасоціальні стосунки можна розглядати як аналогічні міжособистісній соціальній взаємодії або зв'язку, хоча вони зазвичай включають в себе набагато слабші зв'язки. Хоча парасоціальна взаємодія заснована на опосередкованій взаємодії (наприклад, перегляді телепередач), а не реальній, глядачі часто вважають, що вони добре знають медіагероїв. Механізм

проекції тут може включатися на етапі предформування парасоціальних стосунків, коли людина тільки починає знайомство з медіаперсоною, так би мовити «обирає собі друга для взаємодії» [14]. Вона знаходить щось спільне між собою та медіагероєм, а все останнє може дофантазувати, транслюючи на героя-симулякра певні частини власного Я. Таким чином у людини виникає глибокий зв'язок і довіра до медіагероя (як до самого себе).

Інший варіант прояву механізму проекції можна спостерігати, коли людина формує парасоціальні стосунки з медіаперсонажем, який має деструктивні моделі у поведінці. І хоча у спілкуванні з оточенням людина може засуджувати його спосіб життя, але при цьому бути глибоко у нього включеною. Людина може несвідомо прагнути до тих «деструктивних» проявів, які демонструє медіагерой, але забороняти їх у власному житті. А через механізми проекції та ідентифікації проживати досвід деструктивного життєпрояву разом з медіагероєм.

6. Механізм Партиципації.

Поєднання механізмів проекції та ідентифікації створюють механізм партиципації. Це поняття в науку ввів французький антрополог Л. Леви-Брюль, який відстоював думку про існування у представників доцівілізійного суспільства дологічного мислення (пралогічне), відмінного від мислення (логічного) сучасних людей. Партиципація (від франц. *participation* – співучасть, співпричетність) – це можливість одному і тому ж самому предмету виступати в абсолютно різних формах зв'язків. Наприклад, індіанці племені бороро вважали себе не тільки людьми, а й одночасно представниками сімейства червоних папуг [6]. У сучасних реаліях прикладом партиципації може бути єднання і тотожність (ідентичності сфери Я) маленької дитини з матір'ю. Малюк переносить на его-сферу матері

свою власну і відбувається це в особливій формі єднання – у формі дуалюньона. Результатом такої партиципативної єднання стає почуття безпеки і спокою, що виникає у дитини. Тяга Я до єднання і спорідненості, об'єднання і тотожності, прагнення до партиципації є найважливішою его-тенденцією, що притаманна людям. Сучасна культура і цивілізація створює все більше і більше перешкод на шляху задоволення домагань щодо партиципації. Якщо первісна людина, мешкаючи в незайманих лісах, ще могла безперешкод задовольнити свої домагання у партиципації в містично-релігійній формі єднання з тотем-об'єктами, то сучасні люди такої можливості не мають. Це може бути однією з причин, чому діти ввідають перевагу парасоціальним зв'язкам і чому об'єктами партиципації для них стають медіасимволи. Медіаперсони в певній мірі сурогати, оскільки мають деякі характеристики тотемів-об'єктів, а фангрупи (до яких вступають підлітки) дають можливість відчувати партиципальне єднання і задовольнити прагнення до єдності та спорідненості.

Висновок. Парасоціальні стосунки – це новий тип стосунків, який сформувався в умовах сучасного медіатизованого суспільства. Молодь становлять особливу категорію населення, на яку парасоціальні стосунки здійснюють найвідчутніший вплив, оскільки саме медіаперсони стають «взірцями» на які орієнтується молодь у складний період самостворення на вибудову власного Я. Ми описали 6 психологічних механізми парасоціальної взаємодії молді і визначили особливості прояву кожного з них. Перспективи дослідження ми вбачаємо розробці корекційного програми неконструктивних парасоціальних стосунків, які заважають нормальній соціальній взаємодії молді.

Література

1. Антонова Н. В. Проблема личностной идентификации в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н. В. Антонова. // Вопросы психологии. – 1996. – С. 131–143.
2. Болдуин Д. М. Духовное развитие детского индивидуума и человеческого рода. Методы и процессы / Д. М. Болдуин. – М.: Московское книгоиздательство, 1911. – 338 с.
3. Валлон А. Психическое развитие ребенка / А. Валлон. – М.: Просвещение, 1967. – 190 с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Прогресс, 2006. – 352 с
5. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. / А. В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – 320 с.
6. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Л. Леви-Брюль. – М.: МГУ, 1980. – 130 с.
7. Найденова Л.А. Теоретико-методологические проблемы психологи парасоциального общения (аналіз зарубежных исследований) / Л. А. Найденова // Психология общения XXI век: 10 лет развития: Материалы междунар. конф. 8–10 октяб. 2009 г.: В 2 т. – М.; Обнинск: ИГ-СОЦИН, 2009. – Т. 1. – 73-76 с
8. Новоселова С. Л. Развитие мышления в раннем возрасте / С. Л. Новоселова. – М.: Педагогика, 1978. – 160 с.
9. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л. Ф. Обухова. – М.: Тривола, 1998. – 352 с. – (3-е изд.).
10. Обухова Л. Ф. Формы и функции подражания в детском возрасте / Л. Ф. Обухова, И. В. Шаповаленко. – М.: Моск. ун-т, 1994. – 112 с.

11. Портницька Н. Ф. Психологічні особливості наслідування у дитячому віці / Н. Ф. Портницька // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. - 2001. - № 8. - С. 93-95.
12. Социальная психология. Хрестоматия. Учебное пособие для студентов вузов / Сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая – М.: Аспект Пресс, 2003. – 143 с.
13. Фрадкина Ф. И. Развитие сюжета в игре ребенка раннего детства / Ф. И. Фрадкина // Психология и педагогика игры дошкольника // Под ред. Запорожца А.В. и Усовой А.П. – М.: Просвещение, 1966. – С. с.49-56.
14. Чаплінська Ю. С. Особливості парасоціальних стосунків: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду досліджень / Ю. С. Чаплінська // Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності. Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю // упор. Плетка О.Т. – Київ-Мелітополь, 2014. – С. 98-106
15. Bandura A. Social learning theory of identificatory processes. In D. A. Gosling (Ed.) / A. Bandura // Handbook of socialization theory and research Chicago: Rand McNally. –1969. – P. 213-262.
16. Bandura A. Social cognitive theory of mass communication / A. Bandura // Media Psychology. – 2001. – № 3. – P. 265-299
17. Cohen J. Parasocial Relations and Romantic Attraction: Gender and Dating Status Differences / J. Cohen // Journal of Broadcasting & Electronic Media. – 1997. – № 41. P. 516-529
18. Cohen J. Defining identification: A theoretical look at the identification of audiences with media characters / J.

- Cohen // Mass Communication & Society. – 2001. – № 4. – P. 245-264.
19. Hoffner C. Children's wishful identification and parasocial interaction with favorite television characters / C. Hoffner // Journal of Broadcasting & Electronic Media. – 1996. – № 40. – P. 389-402
 20. Horton D., & Wohl R. R. Mass communication and parasocial interaction / D. Horton, R. R. Wohl // Psychiatry. – 1956. – № 19. – P. 215-229
 21. Murray S. Saving our so-called lives: Girl fandom, adolescent subjectivity, and My So-Called Life. In M. Kinder (Ed.) / S. Murray // Kids' media culture. Durham, NC: Duke University Press. – 1999. – P. 221-235.
 22. Rosengren K. E. Adolescents' TV relations: Three scales / K. E. Rosengren, S. Windahl, P.-A. Hakansson, U. Johnsson-Smaragdi // Communication Research. – 1976. – № 3. – P. 347-366.

Аннотация. В статье рассматриваются психологические особенности парасоциальных отношений и выделяются их основные механизмы: подражание, идентификация, интроекция, проекция, партиципация, а так же автором выделяется новый психологический механизм – фоловер.

Ключевые слова. Медиапсихология, парасоциальные отношения, психологические механизмы, молодёжь.

Summary. In the article considered the psychological characteristics parasocial relationships and stand out the main psychological mechanisms: imitation, identification, introjection, projection, participation and the author released a new psychological mechanism – follower.

Key words. Mediapsihologiya, parasocial relationships, psychological mechanisms, young people